

מעשה הכרובים

וְעִשִּׂיתָ שְׁנַיִם כְּרֻבִים זָהָב מִקְשָׁה תַעֲשֶׂה אֹתָם מִשְׁנֵי קְצוֹת הַכַּפֹּרֶת: (שמות כה יח).¹

וַיִּגְרַשׁ אֶת הָאָדָם וַיִּשְׁכֵּן מִקְדָּם לְגַן עֵדֶן אֶת הַכְּרֻבִים וְאֵת לֵהט הַחֶרֶב הַמִּתְהַפֶּכֶת לְשָׁמֵר אֶת דְּרָךְ עַץ הַחַיִּים: (בראשית ג כד).²

וְנוֹעַדְתִּי לָךְ שֵׁם וְדַבַּרְתִּי אִתְּךָ מֵעַל הַכַּפֹּרֶת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרֻבִים אֲשֶׁר עַל אַרְן הָעֵדֻת אֵת כָּל אֲשֶׁר אֲצַוֶּה אוֹתְךָ אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (שמות כה כב).³

וְאֵת הַמִּשְׁכָּן תַעֲשֶׂה עֶשֶׂר יָרִיעַת שֵׁשׁ מִשְׁזָר וְתַכְלֶת וְאַרְגָּמָן וְתִלְעַת שְׁנֵי כְרֻבִים מֵעֵשֶׂה חֹשֶׁב תַעֲשֶׂה אֹתָם: (שמות כו א).⁴

וַיַּעַשׂ בְּדַבְרֵי שְׁנֵי כְרֻבִים עֲצֵי שִׁמֹן עֶשֶׂר אַמּוֹת קוֹמָתוֹ ... וַיִּצַף אֶת הַכְּרֻבִים זָהָב: (מלכים א פרק ו).⁵

וְאֵת כָּל קִירוֹת הַבַּיִת מִסָּב קָלַע פְּתוּחֵי מִקְלָעוֹת כְּרֻבִים וְתַמְרֹת וּפְטוּרֵי צְצִים מִלְּפָנִים וְלַחֲצוֹן: (מלכים א פרקים ז ו).⁶

¹ ובהמשך שם, פסוקים יט-כ: "ועשה כרוב אחד מקצה מזה וכרוב אחד מקצה מזה מן הכפרת תעשה את הכרובים על שני קצותיו: והיו הכרובים פרשי כנפים למעלה סככים בכנפיהם על הכפרת ופניהם איש אל אחיו אל הכפרת יהיו פני הכרובים". וחזור העניין ונשנה בפרשת ויקהל, שמות לז ז-ט, כמעט מילה במילה, רק בלשון עשייה ולא בלשון ציווי.

² כבר קדמו לכרובים בפרשתנו הכרובים של ספר בראשית, השומרים על פתח גן עדן. המשותף הוא, כך נראה, הדמות – דמות המלאך. ראה רש"י שם שאומר: "מלאכי חבלה" ובמובן מסוים גם כאן יש חבלה וסכנת חיים של מי שייכנס אל הקודש שלא ברשות וימות (שמות כה לה, במדבר ד כ ועוד). בשניהם, הכרובים שומרים על דרך ארץ החיים, במובן דומה אך שונה. על הקשר בין הכרובים במשכן והכרובים של ספר בראשית, מן הסתם דנו רבים טובים, בפרט בדרך הסוד, ואנו נפנה לפרשנים ולמדרשים.

³ חזרנו לפרשתנו. הייעוד העיקרי של הכרובים הוא מקום התוועדות משה עם הקב"ה, מקום בו משה שומע: "את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל". מעין "הר סיני" פרטי ומוקטן. וחזור העניין ונשנה בספר במדבר, סוף פרק ז, בפסוק המסכם את הקמת המשכן וחונותו: "ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת אשר על ארן העדת מבין שני הכרובים וידבר אליו". ללמדך, שזה עיקר המשכן וייעודו: הקול המדבר ומקום ההתוועדות. האם כשאנחנו אומרים "תורה מסיני" אנחנו זוכרים שחלקה, אולי רובה, לא בקולות וברקים נתנה ולא בהר סיני עצמו, אלא ב"מעמד סיני" צנוע ואינטימי, במשכן שנודד איתם ארבעים שנה, מבין שני הכרובים (שעוד נראה מה ביניהם)? רש"י, שנראה להלן, מסביר שמשה לא היה נכנס לקודש הקדשים, אלא: "... משה היה נכנס למשכן וכיון שבא בתוך הפתח, קול יורד מן השמים לבין הכרובים, ומשם יוצא ונשמע למשה באהל מועד". אך אבן עזרא חולק עליו. ופירוש ספורנו וכלי יקר רואים בהתוועדות שמעל הכרובים סמל להתוועדות חכמים בבית המדרש בכל דור: "ונועדתי לך שם ודברתי אתך – כי בזה שרתה שכינה. ותשרה בכל מקום אשר שם חכמי הדור אשר מגמת פניהם השכל וידוע אותי כמו שיעד באומרו: ושכנתי בתוכם".

⁴ הרי לנו "כרובים" נוסף במעשה המשכן. הפעם, לא בחדרי חדרים, במקום המוצנע והקדוש ביותר, אלא אדרבא, בחוץ גלוי לעין כל. ראה פירוש רש"י: "מעשה חושב - כרובים היו מצויירין בהם באריגתן, ולא ברקיעה שהוא מעשה מחט, אלא באריגה בשני כותלים, פרצוף אחד מכאן ופרצוף אחד מכאן, ארי מצד זה ונשר מצד זה". שלא כמו הכרובים שבפנים ובדומה למעשה המרכבה (ראה שפתי חכמים). לעומתו ראה פירוש דעת מקרא (עמוס חכם), שנוטה לומר שהכרובים על היריעות היו תעתיק של הכרובים שבקודש הקדשים. ולפי שיטה זו, הכרובים היו סמל המשכן. סמל פנימי וחיצוני. כל מי שעבר ליד המשכן וראה אותו מבחוץ, קיבל תזכורת למה שנמצא שם בקודש הקדשים. ואולי גם יזכר בכרובים השומרים מבחוץ על גן עדן ויזהר.

⁵ שלמה, כך נראה, עושה כרובים חדשים (מה קרה לאלה של משה? נשארו בשדה פלשתים? אבדו היכן שהוא?). לא מסופר לנו ששלמה עשה ארון חדש (מנורה ושולחן מוזכרים מאד בקצרה), אבל מסופר באריכות רבה על הכרובים. שני חידושים חשובים יש כאן. האחד, שהכרובים היו מעץ שמן, מצופים זהב, בניגוד לכרובים של משה שהיו מקשה זהב (ביחד עם הכפורת שהיא בסיסם). והשני, מידות הכרובים לרוחב ולגובה, ככתוב שם: "והמש אמות קנף הכרוב האחת וקמש אמות קנף הכרוב השנית עשר אמות מקצות קנפיו ועד קצות קנפיו: ועשר באמה הכרוב השני מדה אחת וקצב אחד לשני הכרובים: קומת הכרוב האחד עשר באמה וכן הכרוב השני: ויתן את הכרובים בתוך הבית הפנימי ויפרשו את קנפיהם הכרובים ותגע קנף האחד בקיר וכנף הכרוב השני נגעת בקיר השני וכנפיהם אל תוף הבית נגעת קנף אל קנף". וכבר עמדו חז"ל על הקשיים במידות אלה שלא ברור איך הוכנסו לדביר (קודש הקדשים) שרוחבו עשרים על עשרים אמה. עוד על מעשה הכרובים של שלמה נמצא בדברי הימים ב פרק ג ושם מכוונים הכרובים: "מעשה צעצועים" והתקשו המפרשים בצעצועים אלה. לרש"י שיטה מיוחדת בכרובים שעשה שלמה, שהיו בנוסף לאלה שעשה משה ושניהם עמדו בדביר. ראה פירושו למלכים א פרק ח פסוק ד: "אותן שעשה שלמה העומדים על רגליהם בקרקע ואין אלו כרובים של כפורת שעל הארון". ובהרחבה יותר בפירושו לדברי הימים ב פרק ג פסוק יג. בדרך זו הולך גם רד"ק בפירושו למלכים א פרק ח פסוק ו, ראה שם.

⁶ ומה משותף למשה ושלמה? שאצל שניהם הכרובים נמצאים לא רק בקודש הקדשים פנימה, אלא גם בחוץ. ביריעות המשכן אצל משה, ובקירות הבית אצל שלמה. ולא רק על הקירות עשה שלמה דמות כרובים, אלא כמעט בכל מקום נראה: על הדלתות, על המסגרות, על המחוקה, על מכוונות (כירי) הנחושת ואיפה לא? בימינו הינו אומרים: הלוגו של המקדש. ובמקבילה בדברי הימים ב פרק ג משמע שהיו כרובים גם על הפרוכת החוצצת בין הדביר להיכל. האם גם שם היו הכרובים דמויות של אריות ונשרים? או כדמות הכרובים שבפנים (שעדיין איננו יודעים איך נראו)? או שמא כרובים כאן הם פשוט צורות גיאומטריות במבנים שונים כפי שמשמעת מהפסוק המדבר על "פיתוחי מקלעות"?

וַיִּתְפַּלֵּל חִזְקִיָּהוּ לִפְנֵי ה' וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יֹשֵׁב הַכְּרֹבִים אַתָּה הוּא הָאֱלֹהִים לְבַדְּךָ לְכָל מַמְלָכוֹת הָאָרֶץ
 אַתָּה עֹשֵׂת אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ: (מלכים א פרק ו).⁷

וְאָרָאָה וְהִנֵּה אֵל הַרְקִיעַ אֲשֶׁר עַל רֹאשׁ הַכְּרֹבִים כְּאֶבֶן סַפִּיר כְּמַרְאֵה דְמוּת כְּסֵא נִרְאָה עֲלֵיהֶם: (יחזקאל פרק י).⁸

מסכת סוכה דף ה עמוד ב

ומאי כרובי? אמר רבי אבהו: כרביא, שכן בבבל קורין לינוקא רביא. אמר ליה אביי: אלא מעתה דכתיב: "פני האחד פני הכרוב ופני השני פני אדם" (יחזקאל י) היינו כרוב היינו אדם! - אפי רברבי ואפי זוטרא.⁹

אבן עזרא שמות פרק כה פסוק יח

אמרו קדמונינו, כי צורת כרובים כשני נערים, ופירשו כרוביא בלשון ארמי והכ"ף משרת. ונכון דברו, שהיו כצורת ילדים אם היא קבלה, ושמו המלה לזכר, כמו מלת חנוכה.¹⁰ כי כ"ף כרוב שורש, והעד: והיו הכרובים (שמות כה כ), כי הה"א ה"א הדעת... וכאשר חפשי על מלת כרובים, הנה הוא צורות, כמו "אֶתְּ כְּרֹב מִמְּשַׁח הַסּוּדָה" (יחזקאל כח, יד).¹¹ אמר יחזקאל כי ראה ד' פנים לחיה... וקרא כל הד' כרובים, והנה הכ"ף שורש.¹²

רשב"ם שמות פרק כה פסוק יח

כרובים - עופות. דכתיב: "את כרוב ממשח הסוכך" - עוף גדול בעל כנפים. וחכמים פירשו פני תינוק.¹³

מסכת בבא בתרא דף צט עמוד א

דאמר ר' לוי, ואיתימא רבי יוחנן, דבר זה מסורת בידינו מאבותינו: מקום ארון וכרובים אינו מן המדה. תניא נמי הכי: ארון שעשה משה, יש לו ריוח עשר אמות לכל רוח ורוח. אמר רבנאי אמר שמואל: כרובים בנס הן עומדין, שנאמר: "וחמש אמות כנף הכרוב האחת וחמש אמות כנף הכרוב השנית עשר אמות מקצות כנפיו ועד קצות כנפיו" (מלכים א ו), גופייהו היכא הוּו קיימי? אלא שמע מינה: בנס הן עומדין.¹⁴

⁷ הקב"ה נקרא "יושב הכרובים" וכן הוא הלן בכתובים, תהלים פרק פ: "רָעָה יִשְׂרָאֵל הָאֲזִינָה נִהַג כְּצֵאֵן יוֹסֵף יֹשֵׁב הַכְּרֹבִים הוֹפִיעָה וְתִהְיֶה פֶּרֶק צֵט: "ה' מֶלֶךְ יִרְגְּזוּ עִמָּי יֹשֵׁב כְּרֹבִים תִּנּוּט הָאָרֶץ". נראה שבכולם הכוונה לכרובים של מעלה היינו לשכינה ומלאכי השרת. אבל קדם לכולם הביטוי בספר שמואל א פרק ד פסוק ד בהקשר ברור עם הארון ומעשה הכרובים של משה במשכן: "וַיִּשְׁלַח הָעָם שֹׁלַח וַיִּשְׁאוּ מִשָּׁם אֶת אֲרוֹן בְּרִית ה' צְבָאוֹת יֹשֵׁב הַכְּרֹבִים וכו'". וכן הוא בשמואל ב פרק ו כאשר דוד מחזיר את הארון שנשבה בימי עלי וכנראה כבר לא היו כרובים של ממש על הארון: "וַיִּקֶם וַיֵּלֶךְ דָּוִד ... לְהַעֲלוֹת מִשָּׁם אֶת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נִקְרָא שֵׁם שָׁם ה' צְבָאוֹת יֹשֵׁב הַכְּרֹבִים עֲלָיו" - מה שמתחבר טוב עם הקול שיצא מבין שני הכרוכים ומוטיב ההתוועדות (הערה 3). השם "יושב הכרובים" התחיל, כך נראה, מכרובים של מטה ועבר בהדרגה, בעיקר לאחר חורבן בית ראשון (בבית שני כבר לא היו כרובים) ל"יושב הכרובים" של מעלה. ואימתית אומרים ביטוי זה בתפילותינו? כשנזכר לאכול ולברך ריבוא ביחד. ראה מסכת ברכות פרק ז משנה ג: "... בריבוא אומר: נברך לה' אלהינו אלהי ישראל אלהי הצבאות יושב הכרובים על המזון שאכלנו".

⁸ תחנתנו האחרונה במקרא היא הנביא יחזקאל אשר מרבה להשתמש בתיאור הכרובים. להוציא פסוק אחד בישעיהו, שגם הוא חזרה על הפסוק במלכים ב שהבאנו לעיל - תפילת חזקיהו, אין בכל הנביאים שימוש בתיאור כבוד ה' בלשון כרובים, רק ביחזקאל. וגם שם השימוש במונח זה נמצא רק בפרק י (ותחילת פרק יא), בתיאור "מעשה מרכבה השני". אין "כרובים" במעשה מרכבה הראשון בפרק א.

⁹ פני אדם מבוגר ופני נער. הגמרא הופכת מילה בעברית לארמית ואת כ"ף השורש לכ"ף הדימיון - כ-רביא, כמו רביא, כמו תינוק. בעקבות גמרא זו מפרש רש"י בפרשתנו: "כרובים - דמות פרוץ תינוק להם". תינוק בלשון חז"ל הוא נער בימינו (שנות העשרה). ובהמשך נראה שמדובר בנער ונערה, זכר ונקבה. בכך נוצר גם קשר מעניין עם אברהם ושרה שמתבע שלהן היה בחור ובחורה (בראשית רבה לט יא) ועם יצחק הנער שנעקד במקום הניצל בזכות הקול שיצא מבין הכרובים (פרקי דרבי אליעזר פרק ל).

¹⁰ כמאמר חז"ל בהרבה מקומות: "אם הלכה נקבל ואם לדון, יש תשובה" (יבמות פרק ג משנה ח ועוד) שהפרשנים, אבן עזרא בראשם ובעקבותיו רמב"ן ואחרים שינו למאמר: "אם קבלה היא נקבלנה וכו'". אבן עזרא נותן כבוד לשיטת חז"ל, אך כדקדקו אינו יכול לקבל פירוש זה והוא מציע את הפירוש שלו.

¹¹ דברי יחזקאל על אדם הראשון ומה שחשוב בפסוק זה שהוא מכיל גם כרוב וגם סוכך, בדומה לפסוק שלנו.

¹² כרובים הם צורות, אומן אבן עזרא: כרוב אדם - צורת אדם, כרוב ארי - צורת אריה וכו'. ובתורה כתוב כרובים סתם ובאו חז"ל ופירשו שהם כרוב נערה ונער. חיזוק רב לשיטת אבן עזרא שכרובים סתם הם צורות, יש בכל הפסוקים המתארים את עיטורי מקדש שלמה שאחד מהם ראינו לעיל. ראה שוב מלכים א פרק ו ודברי הימים ב פרק ג. וראה פירוש רש"י עצמו על הפסוק במלכים א ז כט: "וַיַּעַל הַמִּסְגְּרוֹת אֲשֶׁר בֵּין הַשְּׁלֵבִים אֲרִיֹת בָּקָר וְכְרֹבִים - הוּו מְצוּיֹת צוּרוֹת אֲרִיֹת צוּרוֹת בָּקָרִים וְכְרֹבִים".

¹³ מאותו פסוק ביחזקאל שאבן עזרא לומד שכרובים הם צורות, לומד רשב"ם שכרובים הם עופות. ולא ברור מדוע לא מספיק הפסוק שלנו: "והיו הכרובים פורשי כנפים למעלה, סוככים בכנפיהם וכו'". עכ"פ מצאנו חיזוק לשיטת רשב"ם הפשוט, דווקא מהמדרש. ראה מדרש אגדה (בובר) שמות פרק לח: "ביום החמישי בראת העופות, שנאמר ישרצו המים שרץ נפש חיה (בראשית א כ), וכנגדם עשינו לך כרובים שיש להם כנפים כעופות, שנאמר והיו הכרובים פורשי כנפים למעלה (שמות כה כ)". וכנגדו יענה לו רד"ק שהולך בשיטת אבן עזרא ומפרש: "צורות אריות וצורת בקר וצורת כרובים שהם צורת אדם אלא שיש להם כנפיים" (פירוש רד"ק מלכים א פרק ז פסוק כט).

¹⁴ אם יש מהארון עשר אמות לכל צד ורוחב הדביר הוא עשרים אמה, הרי שאין מקום לארון עצמו. ואם רוחב כנפות שני הכרובים הוא עשרים אמה בדיוק, איך נכנסו לדביר שהיה עשרים על עשרים אמה? להסבר גיאומטרי מפורט יותר על מקום הארון והכרובים ראה רשב"ם ושטיינזלץ בגמרא שם וכן רש"י דברי הימים ב ג יא. הגמרא אמנם מציעה מספר פתרונות לבעיית המקום של הארון

כיצד הן עומדין? רבי יוחנן ור' אלעזר, חד אמר: פניהם איש אל אחיו, וחד אמר: פניהם לבית.¹⁵ ולמאן דאמר: "פניהם איש אל אחיו" (שמות כה כ), הא כתיב: "ופניהם לבית" (דברי הימים ב ג); לא קשיא: כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום, כאן בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום.¹⁶ ולמאן דאמר: "ופניהם לבית", הא כתיב: "ופניהם איש אל אחיו"! דמצדדי אצדודי; דתניא, אונקלוס הגר אמר: כרובים "מעשה צעצועים" (דברי הימים ב ג) הן, ומצודדים פניהם כתלמיד הנפטר מרבו.¹⁷

ספרי זוטא פסקא ז ד"ה פט. ובבא

ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר: שומעני כאילו לא ירדה שכינה לארץ מעולם, שנאמר: "מן השמים השמייעך את קולו ליסרד" (דברים ד לו), "אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם" (שמות כ יח). ומה אני מקיים: "ובבוא משה אל אהל מועד"? אלא כמין סילון של אש היה יורד מן השמים לבין שני הכרובים ומדבר עמו, משום שנאמר: "מבין שני הכרובים וידבר אליו".¹⁸

במדבר רבה יד יט

... לפי שהוא אומר: "וידבר ה' אליו מאהל מועד" שומע אני מאהל מועד ממש, תלמוד לומר: "ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפורת" (שמות כה). אי אפשר לומר "מאהל מועד" שהרי כבר נאמר "מעל הכפורת", ואי אפשר לומר "מעל הכפורת" שהרי כבר נאמר "מאהל מועד". באיזה צד נתקיימו שני כתובים הללו? ... מגיד הכתוב שהיה נכנס משה ועומד באהל וקול יורד מן השמים כמין סילון של אש לבין שני הכרובים והוא שומע את הקול מדבר אליו מבפנים.¹⁹

מכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מס' דבחדש פרשה י

לא תעשון אתי. רבי ישמעאל אומר, לא תעשון דמות שמי המשמשין לפני במרום, לא דמות מלאכים ולא דמות אופנים ולא דמות כרובים.²⁰

הכרובים: "מתקיף לה אביי: ודלמא בולטין כתרנגולין הוו קיימי! מתקיף לה רבא: ודלמא זה שלא כנגד זה הוו קיימי ... וכו'", אבל בעקבות גמרא זו השתרשה הדעה שהארון והכרובים בנס היו עומדים ומקום ארון וכרובים "אינו מן המידה", היינו, לא תפס מקום כלל.

¹⁵ "פניהם איש אל אחיו", הוא כפי שמקובל לצייר את הכרובים סוככים מעל לארון ועומדים אחד מול השני (ואז גם אין בעיית מקום). "פניהם לבית" לעומת זאת, הוא שעומדים בשורה, זה לצד זה ואז באמת יש בעיה של מקום כפי שראינו.

¹⁶ נחלקו המפרשים אם "פניהם לבית" הוא לצד מזרח (אורכו של המקדש היה משוך ממזרח למערב), כלפי ההיכל, כאילו הכרובים מבקשים לעזוב את המקדש ולעוף החוצה, או שהוא כלפי מערב, היינו, הם מפנים את גבם להיכל כאילו יש כעס על עם ישראל. ראה פירוש שטיינזלץ שם. ואפשר שבימינו הם אכן עומדים כך, סוככים מעל הכותל המערבי ומעל הפוקדים אותו וגבם אל הבית שחבר.

¹⁷ רשב"ם שם מפרש: "דמצדדי אצדודי - קצת לבית וקצת זה לזה, כאדם שמדבר אל חברו והופך ראשו קצת לצד אחר". ואבן עזרא בפרשתנו, שמות כה כ, מציע אפשרות נוספת: "ולפי דעתך, כי לא היו פני הכרובים עומדים על זוית נצבה, על כן פניהם מעט פונים אל הכפורת", היינו כלפי מטה.

¹⁸ תכלית כל הקמת המשכן הוא הורדת השכינה לארץ. נקודת החיבור בין שני הכרובים היא מרכז המשכן ותמציתו, היא "הנקודה הסינגולרית" שבה מתמצת ומתגלית השכינה ונשמע קולו של אלהים מדבר אל משה. ראה פירוש רמב"ן לפסוק כא בפרקנו. מדרשים רבים משכללים ומפתחים רעיון מרכזי זה. ראה ספרא ויקרא - דבורא דנדבה פרשה א: "מאהל מועד. יכול מכל הבית? תלמוד לומר: מעל הכפורת ... יכול מעל הכפורת כולה? תלמוד לומר: מבין שני הכרובים דברי רבי עקיבא. אמר ר' שמעון בן עזאי: איני כמשיב על דברי רבי, אלא כמוסיף על דבריו. הכבוד שנאמר בו: הלא את השמים ואת הארץ אני מלא, ראה חבתן של ישראל להיכן גרמה לכבוד הזה כלומר דחק להיות מדבר מעל הכפורת מבין שני הכרובים". ראה גם במדבר רבה ד יג: "רבי נתן אומר: חביב מעשה הארון ככסא הכבוד של מעלה ... שהמקדש מכוון כנגד בית המקדש והארון כנגד הכסא. עשה למעלה הימנו כפורת כשרפים שהם עומדים ממעל לו. עשה בו שני כרובים שהם חביבים כנגד שמים וארץ שהיה בהם מושבו של הקב"ה ... וכשם שהשמים פותח את אוצרו לארץ ... כך השכינה נתונה למעלה מב' כרובים שנתונים מזה ומזה, הם מכוונים זה לזה, שנאמר: ופניהם איש אל אחיו. כנגד כסא הכבוד שמכוון כנגד הקב"ה שנאמר (תהלים נ) מציון מכלל יופי אלהים הופיע". אמנם שים לב, שיש מחלוקת אם באמת ירדה השכינה למטה, או שלא באמת ירדה, והיה מעין חיבור מלמטה למעלה "כמין סילון של אש היה יורד מן השמים". ראה סוכה ה ע"א: "מעולם לא ירדה שכינה למטה ולא עלו משה ואליהו למרום". ומנגד, פסיקתא רבתי פסקא ה ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן, על עשר העליות והירידות של השכינה. אם נשוב ונקרא את כל המקורות שהבאנו לעיל, יש פנים לכאן ולכאן וצריכים לדון בנושא זה בפעם אחרת בנפרד. מה שחשוב הפעם הוא הכרובים כמקום המפגש של השכינה עם בני האדם, בין בשיטה זו ובין בשיטה האחרת. ומה דמות הייתה להם? דמות אדם - נערה ונער. תינוק ותינוקת.

¹⁹ וכן פירש רש"י בפרשתנו: "ודברתי אתך מעל הכפורת - ובמקום אחר הוא אומר (ויקרא א א) וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר, זה המשכן מחוץ לפרכת, נמצאו שני כתובים מכחישים זה את זה, בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם (במדבר ז פט) ובבא משה אל אהל מועד וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפורת וגו', משה היה נכנס למשכן וכיון שבא בתוך הפתח, קול יורד מן השמים לבין הכרובים, ומשם יוצא ונשמע למשה באהל מועד". אחרי הכל, בשר ודם, אפילו משה, לא יכול להיות במחיצת הקול המדבר מבין שני הכרובים.

²⁰ במקרא, יכולנו אולי לגשר בין האיסור "לא תעשון אתי וכו'" שבסוף פרשת יתרו ובין הציווי של הכרובים במשכן. באמת, כל שאר כלי המשכן הם חפצים שאינם דמות: ארון, מנורה, שולחן וכו', רק הכרובים מציגים דמות ואיקונוגרפיה תלת ממדית. אך עדיין

אלהי כסף ואלהי זהב, למה נאמר? לפי שהוא אומר: "ועשית שנים כרובים זהב", אמר: הריני עושה ארבעה: תלמוד לומר: אלהי כסף ואלהי זהב, אם הוספת על שנים, הרי הם כאלהי זהב. - אלהי כסף למה נאמר? ... לפי שמצינו כל כלי בית עולמים שאם אין להם של זהב הן עושים אותו של כסף, שומע אני אף שנים כרובין כן, תלמוד לומר: אלהי כסף, הא אם שניתם משל זהב הרי הן כאלהי כסף.²¹

מסכת יומא דף נד עמוד א

... "ויראו ראשי הבדים" ... "ולא יראו החוצה"²² - הא כיצד? - נראין ואין נראין. תניא נמי הכי: ויראו ראשי הבדים יכול לא יהו זזין ממקומן - תלמוד לומר ויארכו הבדים. יכול יהו מקרעין בפרוכת ויוצאין - תלמוד לומר ולא יראו החוצה. הא כיצד - דוחקין ובולטין ויוצאין בפרוכת, ונראין כשני דדי אשה, שנאמר: (שיר השירים א) "צרור המר דודי לי בין שדי ילין".²³

אמר רב קטינא: בשעה שהיו ישראל עולין לרגל מגללין להם את הפרוכת, ומראין להם את הכרובים שהיו מעורים זה בזה, ואומרים להן: ראו חיבתכם לפני המקום כחיבת זכר ונקבה.²⁴ מתיב רב חסדא: "ולא יבאו לראות כבלע את הקדש ומתו" (במדבר ז) ואמר רב יהודה אמר רב: בשעת הכנסת כלים לנרתיק שלהם!²⁵ - אמר רב נחמן: משל לכלה, כל זמן שהיא בבית אביה - צנועה מבעלה, כיון שבאתה לבית תמיה - אינה צנועה מבעלה.²⁶

אמר ריש לקיש: בשעה שנכנסו נכרים להיכל ראו כרובים המעורין זה בזה, הוציאו לשוק ואמרו: ישראל הללו, שברכתן ברכה וקללתן קללה, יעסקו בדברים הללו? מיד הזילום, שנאמר: "כל מכבדיה הזילוה כי ראו ערותה".²⁷

איכה רבה פתיחתא כה

עשר מסעות נסעה השכינה, מכרוב לכרוב, ומכרוב למפתן הבית, מן מפתן הבית לכרובים, ומן הכרובים לשער הקדמוני, משער הקדמוני לחצר, מן החצר לגג, מן הגג למזבח, מן המזבח לחומה, מן החומה לעיר, מן העיר להר הזיתים ... א"ר אחא: למלך שהיה יוצא מפלטין שלו בכעס. משהיה יוצא, היה חוזר ומגפף ומנשק בכותלי פלטין ובעמודי פלטין ובוכה ואומר: הוי שלום בית פלטין שלי, הוי שלום בית מלכותי, הוי שלום בית יקרי, הוי שלום מן כדון הוי שלם. כך משהיתה שכינה יוצאת מבית המקדש היתה חוזרת ומגפפת ומנשקת בכותלי

יכולנו איכשהו להסביר פער זה, שהרי כל עניין המשכן טעון הסבר, ראה דברינו [האמנם ישב אלהים את האדם](#) בפרשה זו. בא המדרש ומקשה עלינו עוד יותר: "לא דמות מלאכים ולא דמות אופנים ולא דמות כרובים". כאילו "פרשה קטנה" זו שבסוף פרשת יתרו, לאחר עשרת הדברות, צופה ורואה הן את עגל הזהב והן את הצורך לבנות משכן ובתוכו כרובים.

²¹ ורש"י על הפסוק שם בסוף פרשת יתרו מסכם את דברי המדרש ואומר: "אלהי כסף - בא להזהיר על הכרובים, שאתה עושה לעמוד אתי, שלא יהיו של כסף, שאם שניתם לעשותם של כסף הרי הן לפני כאלהות: ואלהי זהב - בא להזהיר שלא יוסיף על שנים, שאם עשית ארבעה, הרי הן לפני כאלהי זהב: לא תעשו לכם - לא תאמר הריני עושה כרובים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות כדרך שאני עושה בבית עולמים, לכך נאמר לא תעשו לכם". ורשב"ם, נכדו של רש"י מוסיף: "אע"פ שציוה הקב"ה לעשות כרובים על הארון, לישיבתו נעשו דוגמת כרובי כסא של מעלה ולא להשתחוות להם". כללו של דבר, מה שאסרה התורה במקום אחד, התירה במקום אחר ואף זאת רק במקום ובאופן המדויק שהותר. כל סטייה מזה היא עבירה על "לא תעשון אתי". וכבר הארכנו לדון ב"פרשה קטנה" זו בדברינו [אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשון לכם](#) בפרשת יתרו. ראה גם דברינו [אסרתי לך התרתי לך](#) בפרשת ראה. אולי אפשר להוסיף גם את ההיתרים במשכן לרשימה שם.

²² אלה שני חלקים באותו פסוק במלכים א ח ח: "וַיֵּאָרְכוּ הַבַּדִּים וַיֵּרְאוּ רָאשֵׁי הַבַּדִּים מִן הַקֹּדֶשׁ עַל פְּנֵי הַדְּבִיר וְלֹא יֵרְאוּ הַחוּצָה".

²³ מדרשים רבים מפתחים את הדימוי של בין הכרובים עם הפסוק בשיר השירים, כגון: מדרש זוטא - שיר השירים (בובר) פרשה א: "צרור המור דודי לי. בין שדי ילין, זו השכינה שהיתה נתונה בין שני הכרובים". "בין שדי ילין". שדי - במשמעות כפולה ואולי זה מקור השם.

²⁴ ראה פירוש שטיינזלץ: "מעורים - דבוקים ומחובקים זה בזה". ובהמשך שם הגמרא עצמה אומרת: "וכתיב (מלכים א ז) כְּמַעַר אִישׁ וְלִיּוֹתָּהּ מֵאֵי כְּמַעַר אִישׁ וְלִיּוֹתָּהּ? אמר רבה בר רב שילא: כאיש המעורה בלוייה שלו".

²⁵ שאפילו בשעה שמטפלים בכלי הקודש, לצורך, אסור ללויים לראותם, כל שכן לכל העם, אז איך גללו את הפרוכת בחגים והראו לעולי הרגל את ארון הקודש והכרובים?

²⁶ פירוש שטיינזלץ: "במדבר, כיון שלא הייתה השראת שכינה בישראל במקום קבוע - אסור היה לראות את הקודש. אולם במקדש במקום הקבע הורשו הכל לראותו".

²⁷ ראה הרחבת העניין במדרש איכה רבה פתיחתות ט: "את מוצא בשעה שנכנסו שונאים לירושלים נכנסו עמהם עמונים ומואבים, שנאמר (איכה א'): ידו פרש צר על כל מחמדיה כי ראתה גוים באו מקדשה אשר צויתה לא יבאו בקהל לך. נכנסו לבית קדשי הקדשים ומצאו שם שני כרובים נטלו אותן ונתנו אותן בכליבה והיו מחזירין אותן בחוצות ירושלים ואומרים: לא הייתם אומרים שאין האומה הזאת עובדת עבודת כוכבים? ראו מה מצינו להם ומה היו עובדים".

ביהמ"ק ובעמודי בית המקדש ובוכה ואומרת הוי שלום בית מקדשי הוי שלום בית מלכותי הוי שלום בית יקרי הוי שלום בית מקדשי הוי שלום הכרובים.²⁸

ויקרא רבה פרשה כו סימן ח

ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי: שש שנים היו אותן גחלים עמומות בחופניו של גבריאל. כסבור שישראל עושין תשובה – ולא עשו. כיון שלא עשו בקש לזרקן ולקעקע ביצתן. אמר לו הקב"ה: גבריאל, להונך להונך! יש בהם בני אדם שעושים צדקה אלו עם אלו שנאמר: "וירא לכרובים תבנית יד אדם תחת כנפיהם" (יחזקאל י ח). א"ר אבא בשם רבי ברכיה: מי מעמיד העליונים והתחתונים? הצדקה שעושים ביד – "וצדקתך אלהים עד מרום".²⁹

שבת שלום

מחלקי המים

מים אחרונים 1: בתחילת דברינו העלינו את ההשערה שאולי יש קשר בין הכרובים של המשכן והכרובים של גן עדן. אפשר שהמדרש הבא רומז על קשר כזה. ראה ספרי דברים פסקא מ: "רבי אלעזר המודעי אומר: ספר וסייף ירדו כרוכים מן השמים, אמר להם, אם עשיתם את התורה הכתובה בזה, הרי אתם ניצולים מזה, ואם לאו הרי אתם לוקים בו. היכן פירושו של דברי? ויגרש את האדם וישכן מקדם לגן עדן את הכרובים ואת להט החרב המתהפכת לשמור את דרך עץ החיים".

מים אחרונים 2: הזכרנו כבר (בהערה 9 לעיל) את הקשר של הכרובים עם אברהם ושרה ויצחק דרך דמות הנערה ונער. ראה פרקי דרבי אליעזר פרק ל: "ר' יהודה אומר: כיון שהגיע החרב על צוארו פרח ויצאה נפשו של יצחק, וכיון שהשמיע קולו מבין הכרובים ואמר לו: אל תשלח ידך, נפשו חזרה לגופו וקם ועמד יצחק על רגליו".

²⁸ אין לך סמל גדול יותר של החורבן מהתנועה ההפוכה לירידת השכינה. הסתלקות השכינה, חזרתה מכרובים של מטה שכשלו לכרובים של מעלה. "יושב הכרובים" שהיה במחיצתנו וראינוהו בעלייה לרגל, חזר להיות טמיר ונעלם. אבל ספורנו מפרש: "ונועדתי לך שם ודברתי אתך – כי בזה שרתה שכינה. ותשרה בכל מקום אשר שם חכמי הדור אשר מגמת פניהם השכל וידוע אותי כמו שיעד באומרו ושכנתי בתוכם". ראה דברינו [בכל המקום אשר אזכיר את שמי](#) בפרשת יתרו.

²⁹ הכרובים שהיו במרכז הקדושה, היו בדמות אדם: נער ונערה. משם היה יוצא הקול שמדבר עם משה. אומות העולם יכולים לקטרג כרצונם, אבל הגישה של דמות האדם במרכז הקדושה, לא תשתנה. וכך גם בכרובים של מעלה, כאשר המלאך גבריאל מקטרג ומבקש לקעקע את ביצתם (שורשם) של ישראל, מראה לו הקב"ה שבתוך הכרובים יש תבנית יד אדם. תבנית יד אדם שעושה צדקה וגומל חסד עם הזולת. דיה תבנית זו להציל את עם ישראל. ראה רות רבה פרשה ה ד"ה סימן ד: "בוא וראה כמה גדול כוחן של צדיקים וכמה גדול כוחה של צדקה וכמה גדול כוחן של גומלי חסדים שאין חסין לא בצל שחר ולא בצל כנפי ארץ ולא בצל כנפי שמש ולא בצל כנפי חיות ולא בצל כנפי כרובים ולא בצל כנפי שרפים, אלא בצל מי שאמר והיה העולם, שנאמר (תהלים ל"ו) מה יקר חסדך אלהים ובני אדם בצל כנפיך יחסיון". דברינו [ארבע שיטות בחסד](#) במגילת רות. בדומה לכך הוא גם השלום שבו נגלה הקב"ה למשה בסנה. ראה משנת ר' אליעזר פרשה ד עמ' 71.